

AZ MTA TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK BESZÁMOLÓJA AZ 1986–1990. ÉVI TUDOMÁNYOS MUNKÁRÓL

A Történettudományi Intézet tevékenységét az 1986–1990. évi tervperiódusban a tudomány belső követelményeiből adódó szakmai feladatok folyamatos teljesítése határozta meg. Az utóbbi három év jelentős politikai-társadalmi változásai ugyanakkor a klasszikus szaktudományos produkció mellett fokozottan feladattá tették a széles közvéleményt foglalkoztató történeti, történeti-politikai kérdések adekvát megválaszolását. Annál is inkább, mivel az Intézetnek eddig is fontos szerepe volt a fennállót meghaladni alkalmas korszerű közgondolkodás kialakításában.

A beszámolási időszak (1986–1990) — mint annak idején Ránki György már előre jelezte — valóban átmeneti periódusnak bizonyult. A tudományos munka természetéből következő folyamatosság és az új kezdeményezések egyaránt jellemezték. Folytatódtak a korábban megkezdett nagy munkálatok (az ún. alapfeladatok), ugyanakkor új munkálatok indultak, szervezeti átalakítások történtek — a változó szakmai és tudományfinanszírozási körülmények figyelembevételével. Munkánkat nagymértékben befolyásolta, hogy az e tervperiódust közvetlenül megelőző éveket is számbavéve, valósággal generációváltás ment végbe. Kiemelkedő tudósokat — Benczédi László, Makkai László, Ránki György, Szűcs Jenő — elragadtott a halál, s valamennyien maradandó írt, de mindnyájunkat kötelező örökséget is hagytak maguk után. Ránki György igazgató hirtelen halála különösen súlyos csapást jelentett, s kisebb megrázkódtatást is okozott az Intézet vezetésében. 1989–90-ben pedig minisztersége idején érthetően elég sokat volt távol Glatz Ferenc igazgató.

A külső körülmények megváltoztatták az Intézet tudományos munkájának anyagi feltételeit. Az új finanszírozási rendszer, mely pályázatok útján kívánja biztosítani a kutatási témák anyagi fedezetének egy részét (a korábban bevezetett ATA, AKA, valamint a kulturális és történelmi emlékeink feltárása, az ún. TS/4 és TS/5 s később az OTKA) döntő fontosságúnak bizonyult — különösen az 1986. évi és 1988. évi költségvetési elvonások után — az intézet működése szempontjából. Az OTKA-ból 16 kiemelt témára sikerült pénzügyi támogatást elnyernünk. Ez a rendszer egyben új gondokat és feladatokat vont maga után. Megváltoztatja a tervezést, a munkaszervezést, nagy és eléggé bonyolult adminisztrációs tevékenységet igényel.

A fentiek figyelembevételével az intézet elmúlt öt évi működésének fő mozzanatait az alábbiakban határozhatjuk meg:

Folytattuk és részben befejeztük az előző tervidőszakokban elindított nagy szintéziseket (10 kötetes Magyarország története, Erdély története, a kétkötetes Magyarország története) és forráskiadásokat (az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzának II. és III. kötete, Kossuth Lajos Összes Munkáinak VII. kötete, Az Osztrák–Magyar Monarchia közös minisztertanácsi jegyzőkönyveinek V. kötete, Károlyi Mihály levelezésének II. és III. kötete stb.).

Ugyanakkor a klasszikus nagy szintézisek kora — úgy tűnik — egy időre elmúlt, s előtérbe kerültek az alapkutatások, melyek egyébként is az intézet egyik fő feladatát képezik.

Az intézet jelentős részt vállalt a nemzeti köztudat szempontjából fontos történeti-politikai kérdések körüli, szinte társadalmi méretű viták elindításában. Ide tartoznak különösen a magyarság Kárpát-medencei történeti helyét-szerepét vizsgáló művek, az I. világháborút lezáró békerendszer elemzései, a Trianon utáni társadalom nemzettudatának elemzése, az

emigrációk korszerű vizsgálata, a sztálini korszak és 1956 problematikájának első megközelítései. Számottevő munkát végeztünk a tanárok történelem–szemléletének megújítása terén. Elsősorban ezt szolgálja a Magyarok Európában c. sorozat.

Megtörténtek a legelső lépések a korábban nem kiemelt vagy elhanyagolt középkori kutatások megerősítésére fiatal kutatók felvételével, tudatában annak, hogy a speciális képzési és munka-problémák miatt e területen érdemi eredményt csak hosszabb idő után sikerülhet felmutatni.

Az Intézetnek a nemzetközi történettudományban elért pozíciói megszilárdítása és továbbfejlesztése érdekében igyekeztünk korábbi külső kapcsolatrendszerünket intézményesíteni. Megállapodást kötöttünk a pozsonyi történeti intézettel, osztrák és német egyetemi tanszékkel, a bécsi Ost- und Südosteuropa-Instituttal. Az általunk vagy részben általunk szervezett konferenciákat a bilaterális változat helyett lehetőleg multilaterális változatban igyekeztünk szervezni.

Az Intézet mint a legjelentősebb hazai történettudományi műhely alapvető fontosságú szakmunkásságán, külső szakemberek rendszeres bevonását túl, a magyar történettudomány egészének működését szervező tevékenységével külön is előmozdította. Az 1990. évi madridi XVII. Történettudományi Világkongresszus magyar részvételét — az MTA Társadalomtudományi Főosztály támogatásával, jelentős munkaráfordítással — egészében az Intézet szervezete, magára vállalta a szakmánkat sikeresen reprezentáló 7 Etudes kötet — szerzői felerészben intézeti kutatók — nehéz feladatot képező, időre történő megjelentetését.

II.

Az MTA Történettudományi Intézete e tervperiódusban egészében az 1976-ban kialakított szervezeti keretek között működött; a 6 kutatói osztály mellett 1989-ben létrejött egy 6 főből álló kiadványcsoport. 1986. január 1-jén a fő- és részfoglalkozásúak létszáma 106 fő volt, a kutatók száma 61 fő. 1990. december 31-én a létszám 102, a kutatói státuszban 50 fő. (Ebből 11 tudományos tanácsadó, 9 főmunkatárs, 20 munkatárs.)

Az elmúlt időszakban az ún. káderpolitika terén lépések történtek a veszteségek pótlása és főként az intézeti kutatói közösség fiatalítása irányában. Az 1986. január 1-től alkalmazásra került 20 főből 15 fiatal, 35 éven aluli. (Az új munkatársak egy része már bevált, jó példaként említhető közülük Köblös József, Pótó János, Stark Tamás. Ugyanakkor vannak olyan kutatók, akik érdemi eredményeket nem értek el, s ezektől, még az érintett dolgozó érdekében állóan is, búcsút kell vennünk. A felvételeknél kezdettől jeleztük, hogy az alkalmazás nem jelent automatikusan életfogytig tartó állást.) A fiatalítás továbbra is egyik fontos célkitűzése kell legyen az Intézet vezetőségének.

Az Intézet az 1986–1990 közötti időszakban nagyon komoly tudományos produkciót mutatott fel. Eredményesen dolgozott az OTKA- és TS-feladatokon, mind a kollektív munkák, mind az egyéni munkák területén jelentős eredményeket mondhat magáénak. Ugyanakkor megfigyelhető — részben az átmeneti időszak problémájaként — a tudományos koncentrátság valamelyes visszaesése is; az ezen évekre vonatkozó publikációs jegyzék érzékelteti a szétaprózódás mozzanatát.

Az anyagi feltételekben bekövetkezett romlás nemcsak az immár hagyományosan fájdalmas ponton — az emelések ellenére elmaradott, alacsony béreknél — érinti az Intézetet, hanem a publikációs lehetőségek, különösen a könyvkiadás területén is. A kiadók által visszaadott kötetek, felbontott szerződések, kiadói vonakodások jelzik a könyvkiadás teljes átalakulását, s ez a beszámolási periódusban már éreztette hatását.

A tudományos program középpontjában az alapkutatások folytatása, a nagy szintézisek mellett a magyar történelem alapvető forrásainak publikálása, külön társadalom- és műve-

Idéstörténeti kutatás, Magyarország történeti atlaszának készítése és a nemzetközi történettudományban való részvételből adódó feladatok ellátása áll. Természetesen alapvető fontosságúak az ún. egyéni munkák során elért eredmények, melyek az intézeti program szerves részét képezték. Tervünk azzal is számolt, hogy az 1986–1990. közötti periódus az új feladatok kialakításához is szükséges átmeneti időszak.

Szintézisek

A beszámolási periódus legismertebb intézeti összefoglalása a három kötetes *Erdély története* (főszerk. Köpeczi Béla, szerk. Makkai László, Mócsy András, Szász Zoltán, közreműködött Barta Gábor, Akadémiai Kiadó, 1945 oldal; intézeti szerzők voltak még Miskolczi Ambrus, Péter Katalin, R. Várkonyi Ágnes). E mű az előző tervperiódusban készült, a kiadással kapcsolatos munkálatok azonban áthúzódtak 1986-ra. Az Akadémiai Díjban részesített, rövid idő alatt három kiadást megért mű, amelynek megírásában összesen 12 szerző vett részt, ismeretesen nagy visszhangot váltott ki, fogadtatása idehaza és nyugati szakkörökben igen kedvező volt. Egyes szakmai érdemeit újabban román történészek is elismerik.

Az *Erdély rövid történetét* — az időközben elhunyt Mócsy András és Trócsányi Zsolt kivételével — a nagyobbik változat szerzőgárdája írta, újabb kutatási eredmények és szempontok figyelembevételével. 1989-ben (672 oldalon) megjelent magyarul, 1990-ben (kiegészített formában 780 oldalon) németül, korrektúrában van a francia kiadás, elkészült az angol és az orosz fordítás is.

A valójában 20 kötetesre növekedett *Magyarország története tíz kötetben* c. munkálat (főszerkesztő Pach Zsigmond Pál) nagy része az előző tervperiódusban elkészült. A beszámolási időszakban a 2., a 4. és a 10. kötet munkálatai folytak.

A 2. kötet (1242–1526) elkészítése jelentősen előrehaladt, az intézeten kívüli szerzőktől származó fejezetek teljes újraindítása azonban késleltette a munkát, majd Szűcs Jenő főszerkesztő (egyben szerző), s az Anjou-kor megírásában érintett Makkai László halála a kötet újraszervezését tette szükségessé. Az új körülmények között rendkívüli feladat egy egységes szakmai szinten álló mű megalkotása.

A 9. kötet (1945–1962) elkészítése nem intézetünk feladata, s több mint kérdéses, hogy adottak-e a szakmai feltételek e kötet rövidebb időn belüli megalkotásához. A 10. kötet megjelentetése tartalmi okoknál fogva (historiográfia és mutatók) csak a sorozat formailag teljes lezárásaként, tehát csak a 2. és 9. kötet kiadása után lehetséges, mely utóbbinak ügye maga is külön döntés igényel.

A 4. kötet (1686–1790) 3 intézeti szerző (Heckenast Gusztáv, Kosáry Domokos, Vörös Károly) részvételével, Ember Győző és Heckenast Gusztáv főszerkesztésében 1989-ben 1569 oldal terjedelemben megjelent, s ezzel az ország történetének egy különösen fontos és hagyományosan vitatott időszakáról széles ívű tudományos összefoglalás került az olvasóközönség elé.

Terveink között szerepelt a *Magyarország története két kötetben* c. összefoglaló (Pach Zsigmond Pál és Ránki György szerkesztésében, intézeti szerzők: Engel Pál, Szakály Ferenc, Péter Katalin, Heckenast Gusztáv, Vörös Károly, Somogyi Éva, Szász Zoltán, Szabó Dániel, L. Nagy Zsuzsa), ami azonban lassan készült, személyi okoknál fogva még 1987-ben is sor került az újkori részeknél új szerzői megbízatásokra. A ma már kész munka kiadását a Gondolat Kiadó anyagi gondjai akadályozták, időközben az ún. népi demokratikus korrall foglalkozó fejezetet intézeten kívüli szerzője szakmai megfontolásból visszavonta.

A legfrissebb, a legújabb kutatási eredményeket hasznosítható, s egyben a történetíró egyéniségét leginkább érvényesülni engedő összefoglalás a 4 kötetre tervezett *Magyarok Európában* c. sorozat (szerk. Glatz Ferenc), melynek első három kötete (*Engel Pál: Beil-*

leszkesedés Európába — 1440-ig, Szakály Ferenc: *Virágkor és hanyatlás 1440–1711, Kosáry Domokos: Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*) 1989-ben és 1990-ben megjelent. Bizonyosan felhasználják munkájukban a tanárok mellett az új általános- és középiskolai történelem- és irodalomtankönyvek készítői is.

Közgondolkodást formáló, s egyben fontos alapismereteket nyújtó funkciója volt a *Magyarok a Kárpát medencében* c. szintetizáló gyűjteményes kötetnek (szerk. Glatz Ferenc, História könyvek 1988, 334), melyben zömében intézeti szerzők, de intézeten kívüli szakemberek is a magyarok és nem-magyarok évezredes együttélésének legkülönbözőbb szintjeit világították meg. Készülő angol kiadása várhatóan viszonylag széles külföldi olvasókörzéhoz fog eljutni.

Elsősorban külföldi terjesztésre készült az *Egy évezred* című rövid összefoglalás Magyarország történetéről (szerk. Hanák Péter), ennek francia, angol és német kiadása ugyancsak forgalomban van. Alapos intézeti közreműködéssel készült a *History of Hungary* (Ed. Peter F. Sugar, Péter Hanák), mely 1990-ben jelent meg az Indiana University Press kiadásában.

A magyar társadalom története

Az összefoglaló cím alatt több munkacsoport, illetve kutató munkássága összegeződik.

Az eredeti elképzelés az volt, hogy előkészítő munkálatokat végezzünk egy 19–20. századi, később pedig egy feudalizmus-kori társadalomtörténeti összefoglalás megírásához. A szintézis maga kezdetől vita tárgya volt a szakmai realitások: a társadalomtörténeti kutatások újabb nemzetközi és hazai fejlődése, tematikájában és módszertanában bekövetkezett erős átalakulások miatt. Ennek figyelembevételével módosítottuk a terv egyes részeit; az igazgatóság intézeti kiadásban megindította a *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* c. monográfia sorozatot, melynek a tervidőszakban 7 kötete jelent meg, további 4 szedés alatt, 2 pedig előkészületben van.

A téma keretében egy sor előtanulmány készült, továbbá gyűjteményes kötetek, mint *Társadalom és mentalitás a 16–18. századi Magyarországon* (Zimányi Vera, Tóth István György, Újváry Zsuzsa), *Iparosok a két háború közötti Magyarországon* (szerk. L. Nagy Zsuzsa), *A munkásosztály helyzete Magyarországon a két világháború között* és *A magyar társadalom a két világháború között* (mindkettő Lackó Miklós szerkesztésében). Az első kettő intézeti kiadásban jelenik meg, mint ahogy intézeti kiadásban látott napvilágot *Mályusz Elemér: Az erdélyi magyar társadalom a középkorban* (1988), „*A magyar katonatiszt*” *1848–1945* (szerk. Hajdú Tibor, 1989), *Kosáry Domokos: Nemzeti fejlődés, művelődés, európai politika* (1989), valamint a *Gazdaság, társadalom, történetírás. Emlékkönyv Pach Zsigmond Pál 70. születésnapjára* (szerk. Glatz Ferenc, 1989) c. kötet.

Az Intézetben folyó társadalomtörténeti kutatások, melyekből most csak egyes köteteket emeltünk ki, alapjának saját erőből folytak, de a munkát jelentősen segítették, intézeten kívüli szakemberek bekapcsolódását is lehetővé tették az OTKA (és AKA) pályázatokon elnyert pénzalapok.

A szélesebb értelemben vett, a gazdasághoz kapcsolódó társadalomtörténet terén az intézeti kutatói egyéni munka formájában is jelentősen alkottak. Ezek közül megemlíthjük *Barta Gábor Szentés város története a honfoglalástól 1699-ig* c. kéziratát, *Péter Katalinnak a 17. századi arisztokrácia életét elemző kutatásait*, *Zimányi Vera Economy and Society in XVI–XVII. century Hungary* (1986), *Puskás Julianna Overseas Migration from East Central and Southern Europe 1880–1914* (1990), uő: *The Magyars in Cleveland 1880–1920* (Bremen Labor Migration Project keretében) c. köteteket, *Hanák Péternek a vállalkozó tőkés réteg kialakulására vonatkozó kutatásait*, *Katus László 1790 és 1945 közötti időszakra vonatkozó demográfia-történeti kéziratát*, valamint *Budapest 1850–1918 közötti népességét elemző tanulmányát*,

Gyáni Gábornak a házicselédre és a budapesti lakásviszonyokra vonatkozó, Vörös Károlynak az arisztokráciáról, a polgárságról illetve a középrétegekről írt műhelytanulmányait.

Megindult a magyarországi zsidóság történetének feltárására irányuló rendszeres kutatás (Haraszi György, Karsai László, Stark Tamás, Varga László), melyhez komoly támogatást nyújtott a Soros Alapítvány. Ez a program erősen kapcsolódik az idevágó nemzetközi kutatásokhoz.

A társadalomtörténeti vizsgálatok sokszínűsége ellenére nem hallgathatjuk el, hogy néhány fontos terület elemzésére nem volt módunk. Különösen hiányzik a paraszti társadalom új- és legújabbkori történetének vizsgálata, aminek pedig korábban jó szakemberei voltak Intézetünkben.

Jelentős előrelépésnek tartjuk, hogy a társadalomtörténeti kutatások területén a kutatói érdeklődés kiszélesedett, új forrástípusok bevonása elkezdődött, az interdiszciplinaritás erősödött, s a társadalomtörténet az eddiginél fontosabb helyet foglal el nemzetközi kapcsolatainkban is.

Művelődéstörténet

A kutatások két fő irányát a historiográfiai, valamint a szélesen értelmezett 19–20. századi ideológiai, eszmetörténeti vizsgálatok folytatásában határoztuk meg. E kutatások mind a szintézisek elkészítését, mind pedig a feltáratlan vagy kevésbé ismert réteggkulturák, szellemi, tudományos áramlatok feldolgozását voltak hivatva előmozdítani. A fő célkitűzések mellett számoltunk további ún. egyéni munkákkal is.

A magyar és a szomszédos országok történetírásában máig sokat vitatott korai gestairó művének újabb vizsgálatát végezte el Györffy György: *Anonymus. Rejtély vagy történeti forrás* c. művében (1988). Az első magyar király történetírói megítélésének változásait is jól tükrözi az évfordulós kötet: *Szent István és kora* (szerk. Glatz Ferenc és Kardos József, 1988). Historiográfiai alapkérdéseket, továbbá a történetírás és politika, történetírás és köztudat összefüggéseit tárgyalják Glatz Ferenc: *Nemzeti kultúra — kulturált nemzet 1867–1987* (1988), ús: *Történetírás korszakváltásban* (1990), és Pach Zsigmond Pál: *Történelem és nemzettudat* (1987) c. tanulmánykötetei.

A kelet-európai történetírás fejlődésének teljeskörű képét adja majd *Niederhauser Emil* nemzetközileg üttörő nagymonográfiája, melynek a régió egyes történetírásait párhuzamosan bemutató része már elkészült, s csupán a zárófejezet elkészítése van hátra. Befejezéshez közel áll *Soós István: Horváth István és a történeti segéd tudományok kialakulása Magyarországon* c. kandidátusi értekezése.

A feudális-kori művelődéstörténet terén kiemelkednek *Tóth István György*nek a 17–18. századi paraszti művelődésre és közgondolkodásra vonatkozó kutatásai, melyet a tervidőszakban kandidátusi disszertációvá fejlesztett tovább, valamint *Zimányi Vera, Péter Katalin, Varga J. János és Bessenyei József* néhány idevágó tanulmánya. A 19. századi oktatásügy fejlődéséről írt alapozó tanulmányokat *Vörös Károly*. A modernkori művelődéstörténet egy sajátos kutatási területét, a betegséget és hatásait vizsgálja *Lackó Mihály: Grünwald Béla művei és betegségei* c. könyvében (1986).

Az eszmetörténet 20. századi kérdései közé tartozik máig a polgári radikálisok gyors feltűnése és viszonylag erős elszigetelődése. Ennek az irányzatnak a konkrét működését mutatja be *Pók Attila: A radikális demokrata ideológia történetéhez. A Huszadik Század* c. megvédett kandidátusi értekezése. Kiemelendő *Litván György* monográfiája *Szabó Ervinről*, melyet a szerző kandidátusi disszertációként nyújtott be, de a bírálóbizottság javaslata alapján a Tudományos Minősítő Bizottság nagydoktori fokozatra méltónak találta.

Alapkutatások folytak *A szellemi élet Magyarországon a 20. században* címmel (Lackó Miklós szervezésében, AKA támogatással), melyből a szakemberek rendelkezésére áll do-

kumentációként egy 1200 oldalas kötet. Ugyancsak AKA támogatással folyt a *nemzetstudat* történetének tanulmányozása Pach Zsigmond Pál és Tilkovszky Loránt vezetésével (Marxizmus és nemzeti kérdés; A nemzetfelfogás alakulása a 20. században Magyarországon), melynek keretében számos tanulmány készült.

A művelődés és eszmetörténet tárgyköréből nagyobb egyéni munkaként kiemelhető *Hanák Péter: A kert és a műhely; Lackó Miklós: Korszellem és tudomány; Szabó Miklós: Magyar nemzetstudat-problémák. Politikai kultúra Magyarországon 1898–1988.* c. könyve; ezek az elmúlt évszázad gondolkodás- és kultúrtörténetének legfontosabb jelenségeit helyezik korszerű kritikai megvilágításba.

Végül meg kell említeni, hogy a sikeres *Történetírók Tára* c. sorozatot a Gondolat Kiadó anyagi okokból nem tudja tovább megjelentetni, így hat kötet után a munkálatokat átmenetileg fel kellett függeszteni az új kiadási lehetőségek biztosításáig.

Forráskiadás

Az Intézetben folyó alap kutatásokhoz a legszorosabban kapcsolódik a Magyarország történetére vonatkozó forráskiadás, ezért is került az 1986–1990 közötti évek munkatervében kiemelt helyre. 1987 nyarán az igazgatóság és az osztályvezetői értekezlet megvizsgálta a folyó munkálatok helyzetét, s a nehézségeket számbavéve új ütemezést, súlypontát helyezést határozott el. Ennek keretében egyes régóta húzódó munkálatokat (mint a Magyar Országgyűlési Emlékek) felfüggesztett. Szakmai okokból ugyanakkor továbbra is foglalkoznunk kell olyan forráskiadványokkal, melyek elkészítése az eredetileg tervezettnél lassúbb s kiadhatása bizonytalan.

Az alábbiakban tételesen tekintjük át az egyes forráskiadványokat.

— *Diplomata antiquissima regni Hungariae* (témafelelős: Györffy György, támogatás: TS/4): az 1196-ig terjedő oklevelek kritikai kiadása. Az első kötet (1116-ig) régóta korrektúrában van, bármikor megjelenhet.

— *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* (témafelelős: Györffy György; TS/4), mely az ország településeiről tudósító forrásanyagot megyénként rendszerezi, előrehaladt, 1987-ben megjelent a 2. kötete (646 l.), 1987-ben a 3. kötet (586 l.), munkálatban van a 4. (L-P) kötet. A munkát szakértő segéderők hiánya lassítja.

— *A magyarországi világi (nem királyi) és egyházi oklevéladók okleveleinek kritikai jegyzéke* (témafelelős: Solymosi László; TS/4), mely az 1196–1301 közötti korszakot fogja át, a következő tervidőszakra kell elkészülnön. Minimális támogatással (évi 4000 Ft) s igen lassú ütemben készül.

— *Zsigmond-kori Oklevéltár III. kötete* (1411–1414) Borsa Iván irányításával, Mályusz Elemér, Engel Pál közreműködésével — mint nem intézeti tervmunka — kb. 100 ív terjedelemben elkészült, lektorálása megtörtént.

— *Decreta regni Hungariae 1458–1490* Bónis György, Érszegi Géza és Teke Zsuzsa szerkesztésében Mátyás király törvényeit teszi közzé. A munka elkészült, s 1989-ben az Akadémiai Kiadónál megjelent.

— *A Magyar Országgyűlési Emlékek* c. sorozatban az eredeti cél az 1607–1790 közötti országgyűlések iratainak összegyűjtése és kritikai kiadása volt. (Témafelelős Benda Kálmán, munkatársak Péter Katalin, Bessenyei József; TS/4.) Benda Kálmán elkészítette az 1607–1608 évi kötetet, Péter Katalin (Bessenyei József közreműködésével) az 1646–47. évi kötetet. Mindkettő nyomdába adásához azonban el kell még végezni a jegyzetelés kiegészítését, amivel a szerzők más kiemelt munkálatban való részvételük miatt nem készülhettek el.

— *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1476–1706* I–II. (összegyűjtötte és kiadta Benda Kálmán, Tóth István György közreműködésével), mely a moldvai magyarokra vonatkozó

15–17. századi forrásokat, misszionáriusoktól származó írásokat stb. teszi közzé, 1989-ben 849 oldal terjedelemben megjelent.

— *Monumenta Zrinyiana*. Az eredetileg 4 kötetre tervezett munka Zrinyi Miklós és Zrinyi Péter politikai és gazdasági iratainak kiadására irányult. A gazdasági iratok két kötetére igen rég elkészült, a harmadik és negyedik kötet munkálatai nem az Intézetben folynak. Az Akadémiai Kiadó kinyomtatva a Zimányi Vera által szerkesztett (*Pars oeconomica* 1.) kötetet.

— *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn*. (Témafelelős Varga J. János, munkatársak: Kalmár János, Somkúti Éva; OTKA.) A törökök kiűzése utáni Magyarország berendezésére vonatkozó fontos tervezet kiadására irányuló munkálatokat Benczédi László kezdte meg; betegsége és halála miatt a vállalkozás befejezése késett. 1990-ben Varga János gondozásában a kötet elkészült, szakmai vitája és a véglegesítés megtörtént.

— *Bél Mátyás műveinek kritikai kiadása*. (Témafelelős Glatz Ferenc, munkatársak: Wellmann Imre, Bak Borbála; TS/4.) A nagyszabású sorozat előkészítése ugyan megkezdődött, azonban mind az anyagi feltételek elégtelenek, mind pedig szakképzett segédek bevonása akadályokba ütközik. A Történetírók Társaság sorozatban elkészült Bél Mátyás: Magyarország népének élete 1730 táján c. 25 íves forráskiadvány.

— *József nádor iratai 1809–1812*. (Témafelelős Glatz Ferenc.) A Domanovszky Sándor hagyatékában fennmaradt nyers kiadvány számottevő javítása, kiegészítése, sajtó alá rendezése — bevezető tanulmánnyal és összekötőszövegekkel — 60 ív terjedelemben megjelent.

— *A Kossuth Lajos Összes munkái* c. sorozatból (TS/4) megjelent a VII. kötet (1837–1840) Pajkossy Gábor gondozásában 1989-ben 705 oldal terjedelemben. A VIII. kötet anyaggyűjtése lényegében befejeződött, a sajtó alá rendezésre új szerző: Buzinkay Géza kapott megbízatást, miáltal várható a munka 1992-ben történő befejezése. A IX. kötet anyaggyűjtése még befejezetlen, a X. köteté (Pajkossy Gábor) előrehaladt, a kritikai apparátus összeállítása azonban hosszabb időt vesz igénybe.

— *Széchenyi István Válogatott munkái I–III*. (Témafelelős Spira György, szerkesztőtársak: Gergely András és Sashegyi Oszkár.) Az eredetileg két kötetesnek tervezett mű első két kötetére elkészült, a harmadik még befejezetlen. Megjelenteti a Szépirodalmi Kiadó.

— *Széchenyi István levelezése*. A terjedelmes és sok szakmai nehézséget tartalmazó hosszútávú — 6 kötetre tervezett — feladat témafelelőse Hanák Péter, (a főmunkatárs korábban Spira György volt), munkatársak: Bárány György (Denver, USA) és Simon V. Péter; a munka OTKA-támogatásban részesül. Az első periódusban a fontosabb lelőhelyeken lévő anyag feltárása, másolása és gépelése történt meg. Az anyaggyűjtés mellett megkezdődött a Viszota Gyula és Bártfai Szabó László által a két világháború között összeállított kézirat kiadásra való előkészítése. A munka közben kitűnt, hogy nemcsak jelentős kiegészítésekre, hanem — miként József nádor iratainál — igen alapos átjavításra is szükség van, s így az első kötet készítése is elhúzódott.

— *Az Osztrák-Magyar Monarchia közös minisztertanácsainak jegyzőkönyvei* c. osztrák együttműködésben kialakított német nyelvű, hét kötetes sorozatból (témafelelős Hanák Péter, munkatársak: Somogyi Éva, Diószegi István; TS/4) 1985-ben, Somogyi Éva elkészült az 1896–1907 közötti időszakot publikáló 5. kötet, mely 1991-ben jelent meg. Elkészült és osztrák részvétellel megtartott vitára került az 1883–1895 közötti időszak anyagát tartalmazó 4. kötet kézírata — Diószegi István munkája. Befejeződött az 1867–1871 közötti korszakra vonatkozó 1. kötet anyag gyűjtése (Somogyi Éva munkája) — mely azonban terjedelmi okokból két részben kell majd megjelenjen.

— *Iratok az 1905–1906. évi kormányzati válság történetéhez*. (Témafelelős Hanák Péter és Mucsi Ferenc, munkatárs Nagy Ildikó; TS/4.) A világháború előtti utolsó nagy kormányzati válság iratanyagának jelentős része egybegyűlt, a munkálat azonban a szerkesztők sok egyéb munkája, a közreműködő munkatárs aspirantúrája miatt szünetel. Befejezése a következő tervperiódusra marad.

— *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918.* (Témafelelős Szarka László, Szász Zoltán.) A Kemény G. Gábor halálával régebben félbeszakadt sorozatot 1985-ben a hagyaték felhasználásával folytatta az Intézet, kiadva a VI. kötetet (1913–1914). Az anyag kiegészítésével és jegyzetelésével Szarka László és Szász Zoltán — Kemény Gábor közreműködésével — elkészítette a VII. kötetet (1914–1916) 70 fv terjedelemben, lektorálására azonban csak ezután kerül sor. A VIII. kötet (1917–1918) még számottevő további anyaggyűjtést is igényel, elkészítése ezért elhúzódik.

— *A történeti Magyarország felbomlásának irattára* (szerkeszti Szarka László és Szász Zoltán; OTKA) a Jászi Oszkár által vezetett Nemzetiségügyi Minisztérium iratai és sajtóanyagok közzétételével mutatja be az 1918. okt. 31. utáni fejleményeket. A 850 oldalnyi anyag jegyzetelése megkezdődött s hamarosan befejeződik. Megkezdődött a második kötet gyűjtése, mely a peremterületek nem-magyar nemzeti tanácsainak oldaláról is bemutatja az elszakadás folyamatát.

— *Jászi Oszkár válogatott levelei.* (Szerk. Litván György, Varga F. János közreműködésével.) Jászi teljes életpályájáról nyújt képet. Megjelenése áthúzódtott 1991-re.

— *Károlyi Mihály levelezése* (TS/4). A teljes életpályát átfogó iratkiadás 1978-ban kezdődött az első kötettel. A második kötet (1920–1925) Hajdú Tibor gondozásában 1990-ben jelent meg 1020 oldal terjedelemben, s Hajdú Tibor egy további kötet anyagát is elkészítette. Nem készült el az 1930–1946 közötti kötet (Jemnitz János, Varga F. János és Szűcs László munkája).

— *Bajcsy-Zsilinszky Endre levelezése és írásai* (Szerk. Vigh Károly; TS/4) első kötete, a levelezés nyers formában elkészült, a publicisztikai írások válogatása azonban még nem zárult le.

— *A Quai d'Orsay és Magyarország c.*, a trianoni béke előkészületeivel kezdődő nagy, három kötetes forráskiadvány (témafelelős Ádám Magda, munkatársak: Litván György, Ormos Mária; TS/4). Két tudományos segédező, Dercze Zoltán és Majoros István bevonásával a jórészt Párizsban gyűjtött forrásanyag első kötet már számítógépben van, a második kötet szerkesztése megtörtént, a harmadik kötetben még dolgoznak a szerkesztők. A kiadói tárgyalások folyamatban vannak.

— *A magyar fegyverszüneti egyezmény és a békeszerződés diplomáciai iratai c.* — a második világháborút lezáró fejlemények nemzetközi iratait tartalmazó — kiadvány munkálata Vida István vezetésével (OTKA) jelentősen előrehaladt. Elkészült az 1. kötet (Juhász Gyula, Borus József, Póth Piroska közreműködésével) anyaggyűjtése, rendezése, gépelés (50 fv). A 2. kötet (Rainer M. János, Békés Csaba, Fülöp Mihály, Stark Tamás közreműködésével) anyaggyűjtése — kb. 1000 oldal — megtörtént. A 3. kötet (Fülöp Mihály) anyaggyűjtése nagyjából lezárult.

A tervezett forráskiadványok áttekintése egyszerre mutat jelentős eredményeket és számottevő késéseket — bár az utóbbiaknál a készültségi szintek kedvezőek, s vannak olyanok, amelyeket akár elkészültnek is tekinthetnénk.

Jeleznünk kell olyan további forráskiadványokat, melyek tudományosan szintén fontosak, de nem szerepeltek a külön kiemelt feladatok között:

Elkészült *A középkori Magyarország békeszerződései* (szerk. Köblös József) c. 35 fves forrásközlés — egyelőre nincs kiadó hozzá. Megjelent Szakály Ferenc szerkesztésében a *Buda visszavételének emlékezete* c. 45 fves forráskiadvány; megjelent *Bernardo Aldana hadjárata Magyarországon 1543–1552* c. 20 fves forrásközlés (szerk. Szakály Ferenc); megjelent a *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn. Emlékiratok és iratok Bocskai és Lalla Mehmed tállkozójáról 1605.* c. 13 fves forráspublikáció (szerk. Szakály Ferenc és Csonka Ferenc); *Jászberény török levelei* c. 20 fves forrásközlés (szerk. Hegyi Klára). Elkészült *Jászi Oszkár naplójának 1. kötet* (szerk. Litván György); *A második Internacionálé kongresszusai* (Jemnitz János irányításával); megjelent *Karl Kautsky und die Sozialdemokraten Südosteuropas. Korrespondenz* (szerk. Jemnitz János és Leo v. Rossum); megjelent a *Bajcsy-Zsilinszky. Írások*

töle és róla c. 30 íves kiadvány (készítette Tilkovszky Loránt); megjelent *A szlovákok történetéhez Magyarországon 1919–1945. Iratok* (szerk. Tilkovszky Loránt); *Bibó István válogatott tanulmányainak* három kötete (szerk. Vida István és Nagy Endre).

A forráskiadási munkát nehezíti, hogy a kiadók — bizonyos témáktól eltekintve — nem mutatnak iránta érdeklődést, a kiadási időt, mint jelentésünkből is kitűnik, nagyon elhúzzák, ami elriasztóan hat a kutatókra. E helyzet gyökeres megváltoztatására egyelőre nincs kilátás. Hiány mutatkozik a forráskiadásba bevonható ún. középkaderekben, ami általában is, de különösen a középkor vonatkozásában okoz nagy nehézségeket.

Az Intézet vezetése többször megvizsgálta a forráskiadás helyzetét, termódosításokat hajtott végre, és hozzákezdett ahhoz, hogy a maga szerény lehetőségein belül az Intézet is jelentősen meg forráskiadványokat.

Magyarország Történeti Atlasza

E vállalkozás több tervidőszakra való hosszútávú feladat. Az ún. *nagy atlasz*, mely 400 oldalt tesz ki, folyamatosan készül. 1988 óta közvetlen igazgatósági irányítás mellett megkezdődött egy rövidebb idő alatt megvalósítható — 128 térképlapos — *kis atlasz* munkálata is. A szerkesztőség Glatz Ferenc vezetésével kidolgozta és ülőssorozaton megvitatta ennek tematikáját is. 1988-ban kelet-német történeti kartográfus szakemberekkel tartottunk kétnapos tanácskozást, 1990-ben nyugat-német történeti kartográfusokkal állapodtunk meg részleges együttműködésben.

Tervező kartográfus munkábaállítása, technikai anyagok beszerzése, munkatérképek és a makett készítése megtörtént, a kis atlaszhoz több tervezési próbanyomat készült egy nyomdavidállalatnál. Az elsősorban intézeti kutatók által, de részben külső munkatársak foglalkoztatásával készülő atlaszhoz a tervtanulmányok és tervrajzok folyamatosan készülnek. A kész terveket lektoráltattuk.

A két atlasz készítése az intézet egyik legnehezebb feladatát jelenti. Magyarországon a történeti kartográfiának kevés a folyamatos hagyománya, sok új kutatásra volt és van még szükség; az erre vállalkozó kutatók kis száma és a szakmánkban szokatlanul nagy költségigény, a szorosan vett kiadás megoldása igen komoly gondot jelent az elkövetkező időben is.

Kiadói–szerkesztői tevékenység

Az Intézet a beszámolási periódusban folytatta a korábban e területen kialakult feladatkörök ellátását, ugyanakkor egészen új funkcióként megkezdte a saját kiadói tevékenységét. Erre annál is inkább szükség volt, mivel a szakmai könyvkiadás sok szempontból megnehezedett, a kiadók sorra bontanak fel szerződéseket, tanulmányköteteket kiadni pedig újabban szinte lehetetlen. Az egész szakma, így intézeti közösségünk is, igényelte új megoldások keresését.

Megteremtettük az Intézet saját forrás-, könyv- és folyóiratkiadási bázisát jelentő kiadványügyi csoportot és a hozzávaló gépparkot, mellyel már eddig is jelentős mértékben ellensúlyoztuk az akadémiai könyvkiadás nehézségét.

Folyóirataink közül a *Történelmi Szemle* főként az intézeti munkatársak tanulmányait hivatott megjelentetni. Az egyes számok elkészülte és megjelenése között — mint több akadémiai folyóiratnál — az időkülönbség óriásira növekedett, így tovább haladni nem lehet. Az intézet tárgyalásokba kezdett a saját kiadásában történő megjelentetés érdekében.

A *Világtörténet* saját kiadásban rendszeresen jelenik meg, hagyományos terjesztéssel és a Magyar Történelmi Társulaton keresztül jut el a főként tanári közönséghez. Fenntarthatása az új árviszonyok között kétséges.

1987-ben kísérlet történt egy angol nyelvű folyóirat, a *Danubian Historical Studies* saját kiadásban való megjelentetésére, elsősorban az angolszász nyelvterületen való terjesztésre. Az MTA Soros Alapítvány támogatásával megindított folyóirat nyugati terjesztését azonban nem sikerült megoldani, megjelentetését anyagi okokból is meg kellett szüntetni. Az igazgatóság egy, a Kárpát-medence térségének problémáival foglalkozó (teljesen új alapokon álló) kiadványsorozat beindítását mérlegeli — amihez azonban az anyagi fedezet egyelőre még nem áll rendelkezésünkre.

A szakma fontos kismonográfia-sorozata az *Értekezések a történettudomány köréből*, mely azonban az elmúlt időszakban évi négy megjelenés helyett kiadói okokból a valóságban évi egy kötetre zsugorodott, ami a szerzőket is elriasztja, nem szólva a tudomány káráról.

1986-ban indítottuk az *Előadások a Történettudományi Intézetben* c. saját kiadású füzetsorozatot, mely a szakma egyes fontos vagy különösen időszerű kérdéseiről tartott előadás és a kapcsolódó vita szövegét teszi közzé 5000 példányban főként a történelemtanárok orientálása céljából. Eddig 11 füzet jelent meg, további 2 nyomásra vár.

A *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* c., ugyancsak intézeti kiadású kismonográfia-sorozat 10–15 éves kötetekben jelenik meg változó (maximálisan 10 000) példányszámban. A sorozatban a szakma nagyjainak (pl. Mályusz Elemér) művei éppúgy helyet kapnak, mint az első könyves fiatalok (Stark Tamás, Pótv János). Eddig 8 kötet jelent meg, 4 további szedése megtörtént, 2 előkészítése folyamatban van.

1987 óta adjuk közre az 1985. évvel kezdődően a *Történeti bibliográfia* c. sorozatot, mely évente közli a történeti irodalom jegyzékét. Emellett bibliographia specificaként egy-egy témakör bibliográfiáját is beiktattuk a feladatok közé.

A saját kiadási rendszer kiépítése ugyan még nem fejeződött be egészen, 1989-ben azonban szervezettel is kialakult egy kiadványügyi csoport, s részben saját erőből, részben az MTA Társadalomtudományi Főosztályának támogatásával megteremtettük az alapot jelentő (IBM rendszerű) számítógépparkot, mely elkülönül a kutatók napi használatára berendezett számítógépszobától.

A kiadói tevékenység nagy terhet ró az Intézetre, mind anyagilag, mind adminisztratív, mind szervezési vonatkozásban. Hatékonyága és fontossága azonban vitathatatlan, vállalása napjainkban kikerülhetetlen.

Oktatói és tudományos szervezői tevékenység

A Történettudományi Intézet hosszú időn át valójában el volt zárva az egyetemi oktatás lehetőségétől, csak kivételesen, s főként nem az Eötvös Loránt Tudományegyetemen taníthatott egy-két kutatónk.

Az elmúlt tervperiódusban Intézetünk már jelentős részt vállalt az egyetemi képzésben. Külön kiemelandó, hogy a pécsi *Janus Pannonius Tudományegyetem* történeti intézete beindulását, első éveit, s azóta folyó munkáját Intézetünk kutatóira (Tilkovszky Loránt, Katus László, Zimányi Vera, Barta Gábor, Hóvári János, Gyarmati György) építve oldotta meg.

A *budapesti tudományegyetemen* a már az előző peiródusban is oktatók (így Glatz Ferenc, Hanák Péter, Niederhauser Emil, Vörös Károly, Vida István) mellett immár fiatalabbak (így Pakossy Gábor, Solymosi László, Soós István, Köblös József, Kovács Péter) is tanítási lehetőséghez jutottak. A *debreceni egyetemen* tanszékvezető tanár L. Nagy Zsuzsa, tanít Gyáni Gábor, a *miskolci magánegyetemen* tanszékvezető Engel Pál.

A hazai egyetemek mellett egyes kutatóink külföldi egyetemekre kaptak meghívást. Ez utóbbi területen több a lehetőség annál, mint amennyit ithoni feladataink miatt módunkban áll kihasználni.

Az intézeti kutatók oktatói munkájának különös jelentőségét az adja, hogy nem rutinjellegű feladatokat látnak el — azt elvégzik az egyetemek saját alkalmazottai —, hanem elsősorban

speciális, kutatóintézeti munkájukban elsajátított és nemzetközi kapcsolatokban fejlesztett ellenőrzött magas színvonalú tudásukat adják tovább a fiatal generációnak.

Nem hallgatható el persze az a gond sem, hogy esetenként az oktatói munka lassítja az intézeti munkavégzést.

Nem térünk itt ki a *tanárok továbbképzésében* vállalt rendszeres tevékenység részletezésére, csupán jelezzük, hogy ennek fontossága — és az igény — 1989-től ugrásszerűen megnőtt.

A tudományszervezői munka — melyről már említés történt — a nehezen számszerűsíthető feladatok körébe tartozik. A hazai konferenciák, hazai nemzetközi konferenciák szervezése, lebonyolítása, a külföldi konferenciákkal kapcsolatos szervezés, szekcióvezetés érthetően elsősorban a vezető munkatársakat terheli. Sajnálatos, hogy ezekben a kérdésekben is főként ugyanarra a 10–15 munkatársra lehet biztonsággal támaszkodni, akik amúgyis a legtöbb feladatot vállalják. Örvendetes mindenesetre, hogy habár lassan, de ez a kör bővül.

Az Intézet munkatársai — máshol is utalunk rá — a szakma különböző szervezeteiben, a szakmához kapcsolódó más szervezetekben, a folyóiratok szerkesztőségeiben fontos tisztségeket töltenek be. Mindez mutatja annak, hogy a szakmának nemcsak művelése, hanem működtetése sem képzelhető el a Történettudományi Intézet nélkül.

A nemzetközi kapcsolatok

Az Intézet aktív nemzetközi kapcsolatai az 1960-as évek derekától épültek ki, s ennek szervezésében Ránki Györgynek volt kulcsszerepe. A beszámolási időszakban Románia kivételével a hagyományos mederben folytak kapcsolataink a kelet-európai országok történész műhelyeivel. Ezek értékét csökkentette, hogy az ún. együttműködések jobbra formális tartalmú megállapodásokon nyugodtak, kevésbé vonzó (pl. a polgári történetírás bírálata) vagy szakmailag eleve reménytelen feladatokat (lengyel–magyar kapcsolatok forrásainak kiadása az 1945 utáni korszakból) is tartalmaztak.

Az elmúlt öt évben arra törekedtünk, hogy nemzetközi aktivitásunkat intézményesítsük, nyugati viszonylatban az egyéni kezdeményezések fenntartása mellett lehetőleg stabil szervezeti kereteket alakítsunk ki. Tárgyalásokat folytattunk az amerikai ACLS-szel, hosszú távú forráskiadási egyezményt kötöttünk (az angliai magyar vonatkozású források feltárására) a londoni School of Slavonic and East-European Studies-szal, multilaterális konferenciasorozat szervezésében állapodtunk meg a Deutsche Historikerverband-dal; a tübingeni egyetemmel megszerveztük a multilaterális rendezvénysorozatot Dél-Németország és a Habsburg Birodalom történeti kérdéseiről, melynek első konferenciájára (Die Habsburgerfrage gestern und heute) 1990 végén az Európa Intézetben került sor. Tartósak a kapcsolataink a rég kialakult vonalakon (EHESS, Institut für Europäische Geschichte–Mainz, Südost-Institut–München, Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde Heidelberg/Gundelsheim, Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézet–Moszkva stb.), újak épülnek, mint a Südostdeutsche Historiker Kommissionnal, a grázi egyetemmel.

1990-ben új egyezményt kötöttünk a Szlovák Akadémia pozsonyi történeti intézetével, s szerződést írtunk alá a budapesti Európa Intézettel és a bécsi Ost- und Südost-Instituttal, melynek alapján jelentősen bővültek a számunkra döntő fontosságú bécsi kutatási lehetőségek. Itt kell megjegyezni, hogy a budapesti Európa Intézet a nemzetközi kapcsolatok, konferenciák lebonyolításában olyan támogatást nyújt, amelyet mi saját erőnkől nem tudnánk biztosítani.

A nemzetközi konferenciák, kétoldalú rendezvények, nemzetközi ülések sorát rendeztük a beszámolási időszakban is. Ezek közül a fontosabbak:

— A pécsi egyetemmel 1986-ban közösen szervezett magyar–svájci konferencia a gazdasági modernizáció, a közép-európai kisállamok, irodalom, művészet és modernizáció témájáról.

— A 4. magyar–angol konferencia Szécsényben a 18–20. századi családtörténetről és a 19–20. századi kereskedelem szerkezetváltozásairól.

— A „Buda 1686” c. nagykonferencia, melyet a Budavári Emlékbizottság szervezett (Pach Zsigmond Pál irányításával) az Akadémia, az ELTE, a Magyarok Világszövetsége és több minisztérium részvételével.

— Alakuló ülést tartott a magyar–osztrák kultúrtörténeti munkaközösség.

— Az 1987 májusi sziráki konferencia az európai periféria 19–20. századi gazdasági fejlődéséről görög, török, angol és amerikai részvétellel.

— Magyar–NDK konferencia a felvilágosult abszolútizmus, valamint a két világháború közötti német–délkelet–európai kapcsolatokról.

— Az 1987 júliusi Zsigmond-konferencia a Budapesti Történeti Múzeum, az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, a bochumi egyetem, a British Columbia egyetem részvételével.

— A budapesti VII. Nemzetközi Felvilágosodás Kongresszus (Kosáry Domokos irányításával) mintegy 700 fő részvételével.

— A 3. magyar–amerikai (USA) történéskonferencia 1988-ban, mely négy témát tárgyalt meg, a metropolisok szemszögéből vizsgálva az 1870–1930 közti korszakot.

— A Nemzetközi Diplomatikai Társaság vörösberényi kolloviuma 1988-ban.

— Nemzetközi fasizmus konferencia 1989-ben angol, francia, német, cseh, lengyel és izraeli részvétellel.

— Osztrák–magyar konferencia a Habsburg birodalom nemzeti problémáiról és az átalakítási tervekről 1989-ben.

— Szlovák–magyar konferencia (Vezekényben) a dualizmus-kori és a két világháború közötti nemzetiségi kérdéstről 1990-ben.

— Die Habsburgerfrage gestern und heute c. konferencia 1990-ben szovjet, lengyel, cseh, jugoszláv, osztrák, német részvétellel.

A külföldi konferenciák igen hosszú sort tesznek ki. Ezek között olyan nagy jelentőségűek is vannak, mint az 1986. évi berni Nemzetközi Gazdaságtörténeti Kongresszus, vagy a beszámolási időszak végén a madridi Történész Világkongresszus — melyen a magyar történészek, s különösen intézetünk küldöttei elismerten jó eredménnyel szerepeltek —, vagy a leuveni gazdaságtörténeti világkongresszus.

Nemzetközi kapcsolataink jelentősek tehát. Munkatársaink szinte rendszeresen kapnak meghívást külföldi egyetemeken való oktatásra, s igen gyakran konferenciákra; a konferencia-meghívások nem kis részét — az útiköltség drágulása és itthoni kötelezettségek miatt — nem tudjuk elfogadni. Fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a nemzetközi történettudományban intézetünk a közös munkákban állandó, megbízható partnernek számít, melyre a Közép- és Kelet-Európa kutatásban a nyugati rokon-intézmények szívesen építenek.

Az Intézet hivatalosan számontartott kutató, munkavállaló vagy konferenciavendégeinek száma a beszámolási időszakban 301 fő volt. Ez a ténylegesnél jóval alacsonyabb szám is jelzi, hogy intézetünk rangos helyet foglal el a nemzetközi tudományosság világában.

*

A központi munkálatok mérlegelése alapján az intézet 1986–1990. évi munkásságából külön kiemelhetjük az alábbi eredményeket:

A középkori osztály a középkori Magyarország történeti földrajzának előrevitelével, az oklevelek, a törvények kiadásával a szakma számára alapvető segédkönyveket készített. Jelentős eredmények születtek a Zsigmond- és Mátyás-évforduló kapcsán, bár ezek nagy-monográfiában még nem realizálódtak.

A korai újkor osztály több munkatársának kutatásaiból immár kirajzolódik, hogy a 15. és 16. század a magyar bel- és külkereskedelemnek a későbbiekben már el nem ért virágkora

volt. A munkálatok mind a makro-, mind pedig a mikrostruktúrák feltárását (nagyságrendek, illetve szerkezeti-szervezeti kérdések, személyiségek megismerését) vitték előre. A török elleni felszabadító háborúk kutatásával — az évfordulós lehetőségeket felhasználva — monográfiákkal, forráskiadványokkal, előadásokkal a munkatársak sokat tettek e fontos problematika széles körű szakmai megismertetése terén. A modern társadalomtörténeti módszerek 17–18. századi forrásanyagokon való alkalmazásában ugyancsak új eredmények születtek.

Az újkori osztály munkájában a modern kutatási szemlélet térnyerésében és annak első, szélesebb hozamaiban mutatkoznak az új eredmények: a demográfia, a polgárság társadalomtörténete, a mindennapi élet, a kultúrtörténet felé fordulásban. A nemesség polgárodásától a kivándorláskutatásig nyúló munka, a forráskiadások tudatos előtérbeállítása, a Monarchia egészének vizsgálata része azon egészséges fordulatnak, hogy ne a szintézisek kényszere legyen a fő hajtóerő, hanem a problémacentrikus kutatások-elemzések jelentsék az új eredményekhez vezető fő útvonalat.

A legújabbkori osztály kutatásaiból az újabb jelentős modernkori forráskiadványok elkészülte mellett kiemelkedik az iparos- és kereskedőnépeségnek a két világháború közötti társadalomtörténet átfogó bemutatását elősegítő vizsgálata, a tisztikart, a munkásságot vizsgáló tanulmányok, a szakértelmiséget elemző írások, a nemzettudat alakulásának kutatása. A művelődéstörténet területén a korszak jelentős szellemi szereplőinek és irányzatainak minden korábbi, szűkkeblű megítélését meghaladó, előítéletmentes és korszerű bemutatását kell külön is megemlíteni.

A jelenkor-történeti osztályon elkészült Magyarország II. világháborús embervesztésének ma lehető legpontosabb felmérése, mely eredményeknek át kellene kerülniök legalább az értelmiségi köztudatba. Alapos tisztázásnak vetették alá a magyar fegyverszünet és a békeszerződés születésének körülményeit. Érdemi eredmények születtek az irodalom és politika 1953–1956 közötti viszonyának kutatásában és megkezdődött az 1956-os forradalom történetének kutatása.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az MTA Történettudományi Intézete az 1986–1990 közötti időszakban a nehezedő feltételek ellenére funkciójához és rangjához méltó, eredményes tudományos munkát végzett.